

PAPER DETAILS

TITLE: Kemaleddîn Demîrî'nin Hayâtül Hayevân Adli Eserinde Geçen Halk Hekimligi Unsurlarının Geleneksel Tedavi Yöntemleri Açısından İncelenmesi

AUTHORS: İbrahim ÜNALAN,Özlem ÜNALAN

PAGES: 493-506

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2378222>

Kemâleddîn Demîrî'nin Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ Adlı Eserinde Geçen Halk Hekimliği Unsurlarının Geleneksel Tedavi Yöntemleri Açısından İncelenmesi*

Examining the Folk Medicine Elements Mentioned in Kemâleddîn Demîrî's "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ" in Terms of Traditional Treatment Methods

İbrahim Ünalⁱ, Özlem Ünalⁱⁱ

ⁱDr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı AD. <https://orcid.org/0000-0002-3656-8832>.

ⁱⁱ Arş Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı AD., <https://orcid.org/0000-0001-5345-6499>.

ÖZ

Amaç: Meşhur Arap yazarı Kemâleddîn Demîrî, h.773/m.1372 yılında "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ" adlı bir zooloji kitabı hazırlamıştır. Yazar hayvanlarla ilgili bilgiler verirken söz konusu hayvanla ilgili ürünlerin hangi hastalıkların tedavisinde kullanılacağına dair bilgiler de vermiştir. Bu makale, "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ"da yer alan ve hastalıkların tedavisinde kullanılan hayvanları ve 14. yüzyılda Araplar arasındaki hastalık isimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, hayvanların kendilerinin veya çeşitli hayvansal ürünlerin hastalıklarda ne şekilde kullanıldığından söz edilecektir. Ayrıca eserde geçen halk hekimliği uygulamaları; gerçekçi yöntemler, büyü nitelikli yöntemler ve hem gerçekçi hem büyü nitelikli yöntemler doğrultusunda incelenecektir.

Yöntem: Bu çalışma 03.12.2021 tarihleri ile 15.04.2022 tarihleri arasında hazırlanmış ve çalışmada Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ'nın Beyrut baskısından ve 2018'de Rahmi Serin tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yararlanılmıştır. Hastalıklarda kullanılan hayvan isimleri tespit edildikten sonra bu hayvanların hangi tür hastalıklarda ne şekilde kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışmada hastalık isimleri alfabetik olarak sıralanmış ve bu hastalıkların hayvansal ürünlerle tedavisi verilmiştir. Bu doğrultuda "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ"da yer alan hastalıklar ve bunların hayvansal ürünlerle tedavisi, halk hekimliğinde kullanılan sağaltma yöntemleri doğrultusunda incelenmiştir.

Bulgular: "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ"da elli altı adet hastalık ismi belirlenmiştir. Bu hastalıkların bir kısmı yılan, akrep ve arı sokması sonucunda oluşan zehirlenmeleri tedavi etmeye yöneliktir. Bunların dışında diş, baş, dalak ve göz ağrılarına ve çeşitli hastalıklara yer verilmiştir. Hastalıkların tedavisinde en fazla gerçekçi tedavi yöntemleri uygulanmış ve çoğunlukla hayvansal ürünlerden yararlanılmıştır.

Sonuç: Geçmişten günümüze insanoğlu; ruhsal ve bedensel yaşadığı tüm rahatsızlıklarda, hayvansal ürünleri kullanarak rahatsızlıklarını gidermeyi arzulamıştır. Hastalıkların tedavisinde gerçekçi yöntemlerle birlikte büyü nitelikli yöntemlere de yer vermiştir. "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ"da da hayvansal ürünlerle yapılan tedavilerin yanı sıra hastalıkları tedavi etmek için çeşitli dualara ve efsunlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kemâleddîn Demîrî, Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ, Halk Hekimliği, Tedavi Yöntemleri.

ABSTRACT

Purpose: The famous Arabic writer Kemâleddîn Demîrî prepared a zoology book called "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ" in Hijri 773 (1372). While giving information about animals, the author also gave information about which diseases the products related to the animal in question will be used in the treatment. This paper aims to reveal the animals mentioned in "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ" and used in the treatment of various diseases and the names of diseases among the Arabs in the 14th century. In the study, it will be mentioned how these animals or various animal products will be used in diseases. In addition, folk medicine practices mentioned in "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ" will be examined in terms of realistic methods, magical methods, and mixed, both realistic and magical, methods.

Method: This study was prepared between 03.12.2021 and 15.04.2022, and in the study, the Beirut edition of Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ and its Turkish translation made by Rahmi Serin in 2018 were used. After determining the animal names used in treatments, it was determined in which kind of diseases these animals were used and in what way. In the study, the names of the diseases were listed alphabetically and the treatment of these diseases with animal products was stated. In this regard, the diseases mentioned in "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ" and their treatment with animal products were examined in line with the healing methods used in folk medicine.

Findings: Fifty-seven disease names were identified in "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ". Some of these diseases are intended to treat poisonings caused by snake, scorpion and bee stings. Apart from these, tooth, head, spleen and eye pain and various diseases are included. In the treatment of diseases, mostly realistic treatment methods have been applied and mostly, animal products were used.

Conclusion: From past to present, human beings have desired to resolve all their spiritual and physical disorders by using animal products. They have used spell methods besides realistic methods in the treatment of diseases. "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ" gave place to a variety of prayers and spells besides treatments with animal products in order to treat diseases.

Keywords: Kemâleddîn Demîrî, Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ, Folk Medicine, Treatment Methods.

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 2022; 12 (3):493-506

DOI: 10.31020/mutfd.1104471

e-ISSN: 1309-8004, ISSN 1309-761X

Geliş Tarihi – Received: 16 Nisan 2022; Kabul Tarihi – Accepted: 31 Temmuz 2022

İletişim – Correspondence Author: İbrahim Ünal <iunalan@bayburt.edu.tr>

Giriş

Halk tıbbı, alternatif tıp, kocakarı ilaçları, tamamlayıcı tıp, folklorik tıp veya tıbbi folklor olarak da isimlendirilen halk hekimliği; halkın sağlığını korumak veya hastalıklarını tedavi etmek için geliştirdiği yöntemlerin tamamına verilen isimdir.¹ Pertev Naili Boratav halk hekimliğini “halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince hastalıklarını tanıma ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümü...” olarak tanımlamıştır.² Halk hekimliği hastalıkları iyileştirmek için yapılan geleneksel tedavi yöntemleridir.³ Zeki Başar, halk hekimliğini tıbbi ve mistik folklor olarak adlandırmış ve “içgüdüye dayanan, kökünü tarihten alan ve ananelerle sürüp gelen gelenek” olarak ifade etmiştir.⁴ İnsanoğlu insanlık tarihinin ilk süreçlerinden itibaren bedensel ve ruhsal çeşitli hastalıklara maruz kalmış, bu hastalıkları tespit ve tedavi etmek için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemleri uygulayabilmek için de bitkilerden, taşlardan, madenlerden, sulardan ve hayvansal ürünlerden yararlanmıştır.⁵ Hayvansal ürünler olarak da hayvanların etini, yağını, ödünü, idrarını, kanını, birtakım organlarını, tüyünü, derisini, boynuzunu, kemiğini kullanmıştır. Geçmişten günümüze birçok araştırmacı halk hekimliğinde kullanılan tedavi yöntemlerini incelemiş ve bu konuda çeşitli tasnifler geliştirmiştir. İlk tasniflerden birini Don Yoder yapmıştır. Yoder halk tıbbını iki gruba ayırmıştır:

1. Tabîî halk tıbbı
2. Dinî-sihri halk tıbbı.³

Orhan Acıpayamlı 1989'da “Türk Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi” isimli çalışmasında şu tasnife yer vermiştir:

1. İrvasa yoluyla yapılan sağaltmalar
2. Parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar
3. Dinsel yolla yapılan sağaltmalar
4. Bitki kökenli emlerle yapılan sağaltmalar
5. Hayvan kökenli emlerle yapılan sağaltmalar
6. Maden kökenli emlerle yapılan sağaltmalar.⁶

Pertev Naili Boratav “100 Soruda Türk Folkloru” isimli kitabında halk hekimliği tedavi yöntemlerini üç alt başlık altında değerlendirmiştir. Boratav'ın tasnifi şu şekildedir:

1. Gerçekçi-akılcı yöntemler.
2. Büyülük nitelikte korunma ve sağaltma yöntemleri
3. Hem büyülük hem de gerçekçi (akılcı-rationnel) yöntemler.²

Gerçekçi tedavi yöntemleri bitkilerden elde edilen ürünlerin yanında çeşitli hayvansal ürünlerle veya altın, bakır gibi çeşitli madenlerle uygulanan yöntemlerdir.⁵ Bedene yapılan vurma, çekme, kesme vb. ilaç dışı uygulamalar da gerçekçi yöntemler arasında yer alır. Büyü niteliği taşıyan tedavi yöntemleri, “halkın kültürel veya geleneksel düzeyde hastalıkları iyileştirmek için birtakım sözcükler, muska, nazarlık ve fiziksel hileleri kullandığı bir çeşit tedavi şeklidir.”³ Büyü niteliği taşıyan tedavi yöntemleri “*majik yöntem*” olarak da adlandırılmaktadır. Birçok hastalığın temelinde nazar, büyü, cin ve çeşitli kötü ruhlar görülmekte, bu hastalıklardan korunmak ve hastalıkları tedavi etmek için ocaklara, üfürükçülere ve hoca olarak tabir edilen kişilere başvurulmaktadır. Ayrıca kutsal kabul edilen taş, kaya, ağaç ve sular da büyü nitelikli tedavi yöntemleri kapsamında değerlendirilebilir.² Hem gerçekçi hem büyü niteliği gösteren yöntem, uygulama açısından gerçeklik gösterip aynı zamanda inanış ve ritüellere dayanan tedavi yöntemidir. Bu tedavi yöntemi özel bir

çaba gerektirmez ve yaşamın her sahasında görülür. Örneğin eczaneden alınan bir ilacın şifa niyetine diyerek içilmesi hem gerçekçi hem büyü nitelikli bir tedavi özelliği gösterir.² Bu çalışmada *Hayâtu'l-Hayevânî'l-Kübrâ* adlı eserde geçen tedavi yöntemlerinin gerçekçi yöntemler, büyü niteliği taşıyan tedavi yöntemleri ve hem gerçekçi hem büyü niteliği gösteren tedavi yöntemlerine göre tasnif edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda hastalık isimlerinin alfabetik olarak sıralanması ve eserde geçen tedavilerin tasnif doğrultusunda incelenmesi planlanmaktadır.

Yazar ve Eser Hakkında

Kemâleddîn Demîrî m.1341'de Mısır'da doğmuştur. Tefsir, hadis, fıkıh, dil ve edebiyat alanlarında eğitim almıştır. Ezher ve Zâhir camilerinde, Kubbetü'l-Baybarsiyye'de ve İbnü'l-Bakarî Medresesi'nde dersler vermiştir. Manevi yönü ve kerametleri ile de tanınmıştır. 1405 yılında Kahire'de vefat etmiştir. Meşhur eseri "*Hayâtu'l-Hayevânî'l-Kübrâ*" ile Doğu'dan Batı'ya büyük şöhret kazanmıştır.⁸ "*Hayâtu'l-Hayevân*" hayvanlarla ilgili çeşitli bilgiler veren bir zooloji kitabı olarak tasarlanmıştır. Kemâleddîn Demîrî eserin ön sözünde kitabı yazma amacından söz etmiştir. Buna göre yazar "*Hayâtu'l-Hayevân*"ı kültürlü kişilerin hayvanlarla ilgili olan yanlış bilgilerini düzeltmek amacıyla yazmıştır. Eserin hacim bakımından kübrâ (büyük), vüstâ (orta) ve suğrâ (küçük) olmak üzere üç şekli vardır. Kübrâda; tarihî bilgiler, çeşitli ayet ve hadisler, zoolojik hususlar ve rüya tabirleri bulunmaktadır. Kübrâ; çok sayıda hayvan hakkında bilgi veren ansiklopedik bir eser olmasının yanı sıra hayvanlarla ilgili inanışlara, mitolojik hayvanlara, hayvanlarla yapılan tedavilere ve çeşitli atasözlerine yer veren bir eserdir. Bu yönüyle eser zooloji kitabından daha çok hayvanlarla ilgili folklorik bir esere benzemektedir. Bu sebepten eser zooloji uzmanlarının yanı sıra halk bilimcilerin de ilgisini çekmektedir. Bu makalenin hazırlanmasına sebep olan husus da kitabın folklorik değeridir. Kitapta hayvanların kendilerinin, organlarının, uzuvlarının ve hayvanlar ilgili diğer ürünlerin hangi hastalığa iyi geldiği veya hangi hastalığı tedavi ettiği bildirilmiştir. Ayrıca bazı hastalıklardan korunma yöntemlerinden söz edilmiştir. Hastalıkların hayvanlarla olan tedavisinin yanı sıra yılan, akrep ve arı sokması durumunda yapılacak uygulamalara da yer verilmiştir. Bu bağlamda eserde hem hayvansal ürünlerle yapılan tedaviler hem de hayvanlardan kaynaklı rahatsızlıklar bulunmaktadır. Kitapta 1069 hayvandan bahsedilmiştir ve hayvanların isimleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Yalnızca el-Esed (Aslan) maddesi hayvanların kralı olmasından dolayı ilk sıraya konulmuştur. Ayrıca insanlar, cin vb. varlıklar da alfabetik sıralama içinde yer almıştır.⁹ Hayvanlar hakkında verilen bilgiler düzenlilik göstermez. Bazı hayvanlar hakkında kısa bir bilgi verilirken bazı hayvanlar ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Bu hayvanlar hakkında ayet ve hadislerle, çeşitli âlimlerin sözlerine yer verilmiştir.¹⁰ Tıp ve veterinerlik konusunda Ebû Bekr Muhammed İbn Zekeriyya er-Razî'nin "*Kitabu'l-Hâvi*" ve Süleyman İbn Seb'us-Sebtî'nin "*Şifâu's-Sudûr*" isimli kitaplarından, Ebu'l-Alâ Zühr İbn Abdilmelik İbn Muhammed İbn Mervân İbn Zühr el-İşbilî'nin ve Ebû Bekr İbnü'l-Mûnzir'in görüşlerinden yararlanmıştır.¹¹ "el-Havvâs" yani "özellikler" başlığı altında hayvanların başta kendileri olmak üzere vücut kısımlarının, salgılarının hatta dışkılarının tıbbi kullanımı hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca nazar ve büyü gibi majik özellik gösteren durumlara karşı hayvansal ürünlerden yararlanmaya yönelik tecrübeler aktarmıştır. Bu konuda İbn Sînâ, İbn Buhtiyîşu, Huneyn b. İshak, Cahız, Kazvînî ve Aritoteles gibi bilginlerin eserlerinden derlemeler sunmuştur.¹² *Hayâtül-Hayevân*'ın kübrâ şekli esas alınarak birkaç kez bastırılmıştır. İlk baskısı 1858 yılında Mısır'da iki cilt olarak yapılmıştır. İkinci baskısı Muhammed es-Sabbâğ tarafından 1867 yılında gerçekleştirilmiştir. 1868'de İran'da da üçüncü baskısı olmuştur. Eserin daha sonra farklı dillere tercümesi yapılmıştır. Bu eser Avrupa'da Kemâleddîn Demîrî'ye Arapların Buffon'u unvanını kazandırmıştır. Osmanlı âlimlerinden Hakîm Şah Muhammed Kavzînî, bu eseri Yavuz Sultan Selim adına Arapçadan Farsçaya tercüme ederek Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur.¹³

Bu çalışma için öncelikle eserin iki ayrı Arapça baskısı temin edilmiştir. Söz konusu baskılardan biri 1969'da Matbaatu Mustafa el-Bâbî'de yayımlanan iki ciltlik baskıdır.¹⁴ Diğeri ise üzerinde tarihi bulunmayan ve Dârû

İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî'de yapılan baskıdır.¹⁵ Daha okunaklı olması sebebiyle bu çalışmada Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî'de yapılan baskısı kullanılmıştır. Bu eserde sözü edilen ilk hayvan el-esed yani aslandır. Daha sonra diğer hayvanlar (أ-ب-ت-ث-ج-ح-خ-د-ذ-ر-ز-س-ش-ص-ض-ط-ظ-ع-غ-ف-ق-ك-ل-م-ن-ه-و-ي) biçiminde Arap alfabesine göre sıralanmıştır. Ayrıca tercümede zorlanan kısımlarda Rahmi Serin'in "*Hayâtül Hayevân Havas ve Esrarı*"¹³ adıyla 2018'de yayımlanan Türkçe tercümesinden yararlanılmıştır. Burada ağaçkurdundan (arazadan) başlayarak Türkçe alfabetik biçimde hayvanların isimleri ve özellikleri verilmiştir. Kitabın sonunda yer alan içindikiler bölümünde Latin alfabesine uygun biçimde sıralanmış hayvan isimleri, hastalık isimleri, çeşitli şahıs ve dönem isimleri ve bunların sayfa numaraları bulunmaktadır. Eserde hastalık isimleri düzenli olarak verilmemiştir. Herhangi bir hayvanın özelliğinden söz ederken araya başka konularda bilgiler eklenmiştir. Örneğin "*kaz*"dan söz ederken herhangi bir giriş yapmadan İslam halifeleri, peygamberler ve sahabeler hakkında bilgiler verilmiş, bu bilgilerden sonra da kaz konusuna devam edilmiştir.¹³

Yöntem

Bu çalışma hazırlanırken Kemâleddîn Demîrî'nin "*Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*" adlı eserinin Beyrut nüshasından¹⁵ ve Rahmi Serin tarafından yapılan Türkçe tercümesinden¹³ yararlanılmıştır. Eserde hayvanlar hakkında bilgi verilirken genel olarak şu sıra takip edilmiştir:

1. Hayvan isminin filolojik açıklaması yapılmıştır.
2. Aristo ve Câhiz'in eserlerinden faydalanılarak hayvanların özellikleri verilmiştir.
3. Açıklanan hayvanla ilgili hadisler varsa onlara yer verilmiştir.
4. Konu edinilen hayvanın etinin helal olup olmadığı dört mezhebe göre fikhî açıdan incelenmiştir.
5. Anlatılan hayvanla ilgili atasözleri varsa onlardan söz edilmiştir.
6. Nakledilen hayvanın fizyolojik ve tıbbî özellikleri; organları, salgı ve dışkılarıyla ilgili bilgiler çeşitli âlimlerin verdiği bilgilere dayandırılarak açıklanmıştır.
7. Konu edinilen bazı hayvanların rüya tabirlerindeki karşılığı verilmiştir.⁸

Eser, doğrudan hastalık isimlerinden ve tedavi yöntemlerinden söz eden bir tıp kitabı değildir. Havada, karada ve suda yaşayan ve Arap coğrafyasında da karşılaşılan hayvanlar ele alınmıştır. Hayvanlarla ilgili bilgi verilirken zaman zaman hastalıklara ve bunların tedavi yöntemlerine değinilmiştir. Çalışma konusunu ihtiva eden tedavi yöntemleri de hayvanlarla ilgili verilen bilgilerin içinden seçilip alınmıştır.

Şekil 1: Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ'nın İç Kapağı

Şekil 2: Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ'nın Dış Kapağı

"Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübrâ"da hayvan adı geçen bölümler incelenmiş, hayvansal ürünlerle yapılan tedaviler halk hekimliği yöntemleri doğrultusunda tasnif edilmiştir. "Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübrâ"da tespit edilen tedavi yöntemleri, Pertev Naili Boratav'ın ve Eriş Asil'in geliştirdiği tasniflere uygunluk gösterdiği için kitapta geçen tedavi yöntemleri bu tasniflere göre incelenmiştir. Bu doğrultuda da "Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübrâ"da geçen hastalıklar ve bunların tedavileri gerçekçi yöntemler, büyü nitelikli yöntemler, gerçekçi ve büyü nitelikli yöntemlerin birlikte kullanımı başlığı altında verilmiştir.

Bulgular

"Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübrâ"da elli altı çeşit hastalık ismi tespit edilmiştir. Bu hastalıklar arasında; kulunç, kulak ağrısı, ateş, akrep sokması, sarılık, taş düşürme, burun kanaması, alaca (baras), arı sokması, halsizlik, göz hastalıkları, felç, vücuttaki çiller, basur, diş ağrısı, diş çıkarma, üşüme, baş ağrısı, dış kanama, çocuklardaki huysuzluk ve sebepsiz ağlama, göz sulanması, gece körlüğü, kansızlık, sinirsel ve ruhsal hastalıklar, unutkanlık, altını ıslatma, uyku sorunu, kaşıntı, cüzzam, temre, bağırsak kurtları, böğür ağrısı, böbrek ağrısı, gut hastalığı (niks), çıban ve yaralar yer almaktadır. Hastalıkların tedavisinde çoğunlukla hayvansal ürünlerden yararlanılmıştır. Bu hayvanlar ahu (ceylan), akbaba, akrep, aslan, vatos balığı, deve, ayı, doğan, domuzgan böceği, bıldırcın, bağırtlak kuşu, beygir, gergedan, horoz, hüthüt, ipekböceği, eşek, yaban keçisi, turaç, papağan, nims, oğlak, yaban sığırı, manda, leylek, kurt, kurbağa, kunduz, köstebek, koyun, koç, kirpi, kırlangıç, kaz, teke, baykuş, sığır, katır, yılan, yengeç, zenc (bir çeşit kuş türü), yılan balığı, yelpe kuşu, yarası, timsah ve tavşandır. Bu hayvanlardan sığırın sütü ve yağı tüm hastalıklara şifa olarak görülmüştür. Kaz etinin ise tüm vücuda faydalı olduğu bildirilmiştir. Bal bütün hastalıklara şifadır. Yılan eti de beş duyu organının sağlığı için oldukça faydalıdır.

Göz hastalıklarını tedavi etmek için çok sayıda hayvansal ürün sunulmuş ve bunlar gerçekçi yöntemler çerçevesinde verilmiştir. Hastalıkların tedavisinde çoğunlukla gerçekçi tedavi yöntemleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda hayvanların iç organları, uzuvları, tüyleri ve diğer ürünleri doğrudan veya çeşitli işlemlerden geçirilerek tedavi hâline getirilmiştir. Büyü niteliği taşıyan tedavi yöntemleri de dua, sihir ve büyü gibi mistik uygulamalar etrafında gelişen tedavilerdir. Baş ağrıları ve doğumu kolaylaştırmak için çoğunlukla büyü nitelikli tedavi yöntemleri kullanılmıştır. Hem gerçekçi hem de büyü nitelikli tedavilerde hastalığı tedavi etmek için akılcı ve mistik yöntemler bir arada yer almaktadır.^{13,15}

1. Gerçekçi Yöntemlerle Yapılan Tedaviler

Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübrâ'dan tespit edilen hastalık isimleri, bu hastalıkların tedavisinde kullanılan hayvanlar ve bu çevrecede uygulanan gerçekçi tedavi yöntemleri **Tablo 1'** de verilmiştir.

Tablo 1. Kemâleddin Demîrî'nin "Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübrâ" adlı eserinde tespit edilen hastalık isimlerini ve bu hastalıkların tedavisinde kullanılan gerçekçi tedavi yöntemlerini gösteren tablo.

Hastalık Adı	Gerçekçi Yöntemlerle Yapılan Tedaviler
Akrep Sokması	Akrebin soktuğu yere sokan akrebin külü sürülür. Akrebin soktuğu yere zeytin dalı bastırılır. Çaylak ödü kurutulup cam bir tas içinde ezilir ve akrep, yılan vb. zehirlenmelerde kullanılır. Güvercin kesilir ve sıcaklığı çıkmadan akrep sokan yere sarılır. Horozun beyni ve kanı akrebin soktuğu yere sürülür. Akrep vb. haşereler soktuğunda ipekböceği zeytinyağı ile karıştırılarak akrebin soktuğu yere sürülür. Kunduz eti yenir. İnsan idrarı içilir. Tavşanın testislerindeki su, akrebin soktuğu yere sürülür. Akrep sokan kişi, eşeğin üzerine ters olarak oturtulur ve bu şekilde ağrının eşeğe geçeceği düşünülür. Hastalığın herhangi bir insana, hayvana veya nesneye nakledilerek kişinin hastalıktan arınacağı inancı, halk hekimliğindeki büyü nitelikli yöntemler içinde yer alan göçürme uygulamasıyla açıklanabilir. Göçürme yoluyla hastaya musallat olan ruh, başka bir hayvana aktarıldığı gibi aile bireylerinden biri hastanın etrafında dönerek hastalığın kendisine geçmesini sağlar. ¹⁶

Alaca (Baras) Hastalığı	Aslanın pisliği kurutulur, gül tohumu ile karıştırılıp toz hâline getirilerek kullanılır. Vücut, ayı yağı ile yağlanır. Yaban sığırının boynuzu yakılır elde edilen kül, sirke ile karıştırılarak güneşli bir günde tene sürülür. Tuzlu manda yağı tüketilir. Yirmi yaşına girmemiş bir çocuğun çiši içilir. Alaca üzerine insan menisi sürülür. Yılan yumurtası, borak otu ve sirke karıştırılarak alaca hastalığının olduğu yere sürülür.
Altını Islatma	Horozun ibiği kurutulup yakılır, elde edilen kül su ile karıştırılarak altını ıslatan çocuğa içirilir. Öküzün mesanesi kurutulur, öğütülüp su ve sirke ile karıştırılır, altını ıslatan çocuğa içirilir. Koçun testisi pişirilir ve altını ıslatan çocuğa yedirilir. Kirpi eti yenir. Yengeç eti pişirilip yenir
Arı Sokması	Kurutulmuş sinek başı ezilerek arı sokan yere sürülür.
Ateş	Yılanın kalbi ateşli hastanın üzerine konulur.
Bağırsak Kurtları	Yaban keçisinin boynuzu yakılır, külü bal ile karıştırılarak içilir.
Basur	Basur sorunu olan kişiler aslan derisi üzerine oturtulurlar. Oğlak eti yenilir. Sığırın öd suyu ile kereviz otunun suyu karıştırılarak basur üzerine sürülür. Basuru olan kişi kaplan derisine oturur. Oruçlu kişinin ağzındaki tükürük lohusa otu ile karıştırılarak basur üzerine sürülür. Yengeç ölüsü yakılır ve külü basur memesi üzerine bastırılır. Yılan derisi, kereviz kökünün kabuğu, ravend otu (ışgın) ve beladır otu bir tasta dövülerek tütsü yapılır. İç ve dış basur için oldukça faydalıdır. Benzer şekilde yılanın derisi ve hint hurması adı verilen bitkinin kökü yakılır, oluşan tütsü basur hastalığında kullanılır. Basur olan bölgeye yılan yağı sürülür.
Baş Ağrısı	Aslan'ın hayâsı mesteki sakızı ile tuzlanıp kurutulur, daha sonra toz haline getirilerek hastaya aç karnına içirilir. Güvercin kanı zeytinyağı ile karıştırılarak baş ağrısı ve vücuttaki diğer ağrıları gidermede kullanılır.
Böbrek Ağrısı	İskender balığının eti yenir.
Böğür Ağrısı (Zâtül Cenb)	Kurdun testisi ikiye bölünür içine tuz, kekik, maydanoz ve bir miktar su karıştırılarak içilir. Bu karışıma bal da eklenebilir. Ağrıyan böğrün üzerine kaz yağı sürülür.
Bronşit	Doğanın beyni soğuk su ile karıştırılarak içilir. Kunduzun testisinin suyu bronşit rahatsızlığına iyi gelir.
Burun Kanaması	Yaban sığırının kılı yakılır ve elde edilen kül, kanayan buruna sürülür. Saman külü kanayan buruna bastırılır. Beygir pisliği kurutulup toz hâline getirilerek burun kanamasının tedavisinde kullanılır.
Ciğer Hastalıkları	Kurt ciğeri tüketilir.
Cinsel Gücü Artırma	Deve eti tüketilir. Vatos balığının sırt bölgesindeki etler yenir. Güvercin eti pişirilip yenir. Horoz kanı bal ile karıştırılıp erkek cinsel organına sürülür. Erkek yaban keçisinin cinsel organı kurutulup toz hâline getirilerek içilir. Turaç eti yenir. Kurdun öd suyu, bal ve su ile karıştırılır, erkek cinsel organına sürülür. Kırlangıç kuşunun kalbi ezilerek su ile içilir. İskender adı verilen balığın haşlanan suyu içilir. Koyun eti yenir. Siyah renkli tavuğun öd suyu ile erkeğin cinsel organı yağlanır. Kurdun erkeklik organı pişirilip yenir. Taze balık soğanla yenilir.
Cüzzam	Deniz çekirgesinin eti tüketilir. Leylek yavrusunun kanı cüzzamlı hasta için çok faydalıdır. Kirpi eti tüketilir. Maymun eti yenir.
Çıban	Keçi eti yenir. Çıban üzerine saman tütsüsü sürülür. Siyah nohut, rubyan balığı ile karıştırılarak lapa hâline getirilir ve çıban üzerine sarılır.
Çil ve Vücuttaki Lekeler	Aslan beyni zeytinyağı ile karıştırılıp elde edilen macun çil olan yere sürülür ve böylece çiller dökülür. Vücuttaki leke ve sivilcelerden kurtulmak için leke ve sivilce olan yerlere çekirge yumurtası sürülür.
Çocuk Hastalıkları	Ayı yağı eritilerek gelişim çağındaki çocuğun vücuduna sürülür. Çocuğun iyi huylu olmasını sağlamak için ıshak kuşunun öd suyu şekerle kaynatılarak içilir.
Dış Kanama	Yaralanma veya kesilme sonucu meydana gelen kanamaları durdurmak için deve tüyü yakılarak kanın aktığı yere bastırılır. Vatos balığının ciğeri kurutulup toz hâline getirilir ve akan kanın üzerine serpilir. Hariş isimli hayvanın topuğu kanayan yerin üzerine konulursa kanama durur. Yaban sığırının kılı yakılır kanaması durmayan yere sürülür. Sığır kanı içilir. İnsan idrarı, bağ kütüğünün külü ile karıştırılarak kanayan yerin üzerine sürülür.

Diş Ağrısı	Yaban keçisinin boynuzu yakıldıktan sonra toz hâline getirilir ve dişlere sürülür. Yaban sığırının kemiği, derisi ve boynuzu yakılır, elde edilen kül ağrıyan diş üzerine konulur. Sığır kılı yakılır ve elde edilen kül sulandırılarak içilir. Ağrıyan diş üzerine tavşanın azı dişi bağlanır. Yılanın dışkısı sirke ile kaynatılır ve bu karışım dişi ağrıyan kişinin dişine sürülür.
Diş Çıkarma	Çocuklarda diş çıkarmasını kolaylaştırmak için ayının azı dişi, süt emen çocuğun sütünün içine konulur. Çocuğun diş etleri tavşan beyni ile ovulur.
Doğumu Kolaylaştırma	Yumurta kabuğu toz haline getirilip su ile karıştırılır ve doğum yapmakta olan kadına içirilir. Doğum yapan kadına saman tütsüsü koklatılır.
Düşük Yapma ve Gebelikten Korunma	Beygir kanı içen kadın hamile kalmaz ve kısır olur. Beygir pisliği rahmi ve rahimdeki çocuğu dışarı çıkararak düşüğü kolaylaştırır. Güvercin pisliği tütsü olarak buruna tutulur böylece ölü çocuğun düşmesi kolaylaşır. Hamile kalmamak için kadın cinsel ilişki esnasında beline koyun yünü sarar. Hamilelikten korunmak için kedi pisliği buhur olarak kullanılır. Katırın kulak kiri kadının cinsel organına sürülür. Katırın kulak kiri, katır postunun üzerine sürülür ve hamile kalmak istemeyen kadın o post üzerine oturur. İlk doğumunu yapan kadın tekrar çocuk sahibi olmak istemiyorsa doğum sonrası gelen kanı göğsüne sürer.
Eklem Ağrıları	Kaynatılmış insan idrarı içilir.
Felç	Ölmüş yarasanın başı, bakır veya demir kap içinde zambak çiçeği yağı ile kaynatılır ve felçli organa sürülür. Kunduz yağı herhangi bir yağ ile eritilerek felçli olan kişinin felçli bölgesine sürülür. Aslan eti tüketilir.
Göz Hastalıkları	Göz seğirmesini tedavi etmek için aslanın beyni ile zeytinyağı macun hâline getirilir ve hastanın seğiren gözü üzerine sürülür. Aslanın ödünü göze sürmek gözleri güçlendirir. Gözlerin sağlıklı olması için balık tüketilmelidir. Göz yaşarmasını tedavi etmek için nims isimli bir tür hayvanın ödü yumurta akı ile karıştırılır ve gözlerle sürülür. Bukalemun ödü göze sürme olarak çekildiğinde gözdeki katarakt yok olur. Göz kenarındaki batan kılı gidermek için göz kapağından bir kıl koparılır. Bukalemun kanı ve külü karıştırılıp bu kıla bulaştırılır ve göz kapağına sürülür. Ayının öd suyu, bal ve razıyane (rezene) suyu karıştırılıp göze sürme çekilir, bu şekilde görme sorunu düzelir. Göz akmasını önlemek için deniz aygırının ödü, otuz gün suda bekletilir. Otuz günün sonunda dövülür ve balla karıştırılarak göze sürülür. Göz sulanmasını gidermek için doğanın öd suyu hastanın gözlerine damlatılır. Gece körlüğünü (tavuk karası) tedavi etmek için doğanın beyni sürme olarak kullanılır. Gözün canlanması ve görmenin güçlenmesi için domuzgan böceğinin vücudundaki nem göze sürülür. Güvercin kesilip kanı sıcak vaziyetteyken göze sürülürse göz nezlesine iyi gelir. Papağanın pisliği kurutulup ekşi üzüm suyu ile karıştırılır ve göze sürülür. Bu karışım gece körlüğünü ve gözdeki ağrıyı giderir. Göz sağlığını korumak için köstebeğin kanı göze sürülür. Kirpinin ödü göze sürme olarak çekilirse gözdeki beyazlıklar yok olur. Gece körlüğü için keklik ödü göze sürme olarak çekilir. Keklik ödü buruna damlatılırsa gözün görme gücü artar. Göze kara su inmesini engellemek için teke ödü sürme olarak çekilir. Sığır ödü suyu bal ile karıştırılır ve göze sürülür, bu karışım tüm göz hastalıklarına iyi gelir. Siyah öküzün öd suyu göz kapağına sürülür böylece gözde parlaklık oluşur ve görme özelliği artar. Kaplanın ödü göze sürüldüğünde gözde canlılık oluşur ve göze kara su inmesi engellenir. Gece körlüğünü ortadan kaldırmak için yeni doğan bebeğin çışı kurutulur, su ile karıştırılarak göze sürülür. Görme bozukluğunu önlemek için baykuşun öd suyu göze sürülür. Görme gücünü artırmak için baykuş ayağı eritilir ve elde edilen sıvı göze sürme olarak çekilir. Göz ağrısını gidermek için timsahın gözü, ağrıyan gözün üzerine bastırılır. Engerek yılanının kanı göze sürülerek gözün görme gücü artırılır. Görme bozukluğunu gidermek için yılan dışkısı şarap ile karıştırılarak göze sürülür. Göz sağlığını korumak için göze sık sık yılan yağı sürülür. Yılan etinden yapılan çorba gözün görme gücünü artırır. Göz ağrısını gidermek için yelve kuşunun gözü ağrıyan gözün üzerine bastırılır. Katarakt için timsahın öd suyu göze damlatılır. Timsahın gözü çıkarılır sol göz ağrıdığı anda timsahın sol gözü, sağ göz ağrıdığı anda da timsahın sağ gözü ağrıyan göz üzerine bastırılır. Göz sağlığı için tavşan kanı göze sürme gibi çekilir. Gözlerdeki beyazlığı gidermek için tavşanın ödü, sıvı yağ ve anne sütü karıştırılarak göze sürülür.
Eklem Ağrıları	Kaynatılmış insan idrarı içilir.
Guatr	İnsan menisi kurutularak bal ile macun kıvamına getirilir ve guatr üzerine sürülür.
Gut (Nikris) Hastalığı	Gut hastalığı olan kişinin üzerine kurbağa bacağı bağlanır. Gut hastalığının olduğu eklem yerine kunduz yağı sürülür. Kaynatılmış insan idrarı içilir.
Halsizlik	Aslanın beyni ile zeytinyağı karıştırılıp elde edilen macun vücudun her tarafına sürülür.

İshal	İshal olan kişiye bal şerbeti içirilir.
Kansızlık	Eceliyle yeni ölmüş hüthütün bağırsağı kansızlık sıkıntısı çeken hastanın üzerine bağlanır.
Karın Ağrısı ve Karınla İlgili Rahatsızlıklar	Bir kişinin karnı su toplarsa güvercin pisliği sirkeye katılır ve elde edilen karışımla karın ovuşturulur. Karnı su toplayan kişi on iki adet çekirgeyi tutar, çekirgelerin başlarını ve bacaklarını koparır. Bunu kuru mersin ağacı ile karıştırıp içer. Şiddetli karın ağrısını azaltmak için keklik yumurtası yenir. Karın ağrısını kesmek için kazın karnında bulunan taş toz hâline getirilir ve su ile karıştırılarak içilir.
Kaşıntı	Kurutulmuş insan menisi ile sedef otu karıştırılıp vücuda sürülür. Köstebeğin beyne gül esansı ile ezilir ve vücuda sürülür. Kadın teri kaşıntısı olan kişinin kaşınan yerlerine sürülür. Kaşıntıya yol açan isilik vb. alerjilerde zencir isimli kuşun büyük çışı alerjinin olduğu bölgeye sürülür.
Kellik ve Saç Bakımı	Bağırtlak kuşunun kemiği yakılır ve elde edilen kül zeytinyağı ile kaynatılarak saçta sürülür. Ölmüş hüthütün bağırsağı temizlendikten sonra kurutulup susam yağı ile karıştırılır, beyazlayan saçta üç gün sürülür. Bu şekilde ağaran saçlar siyahlaşır. İpekböceğinin sarı kurtları zeytinyağı ile karıştırılarak saçta sürülür. Eşeğin kaval kemiğindeki ilik ile zeytinyağı karıştırılır ve saçta sürülür. Tuzlu manda yağı yenir. Koyun ödü yakılarak zeytinyağı ile karıştırıp saçta sürülür. Kaz yağı saçta sürülür. Katırın tırnağı yakılıp kül hâline getirilir, mersin yağı ile karıştırılarak başta sürülür. Kurutulmuş sinekler dövülür ve içine bal katılarak başta sürülür.
Kısırlığı Giderme	Devenin incik kemiğindeki ilik alınır ve âdet döneminden sonra üç gün tüketilir. Bu şekilde kadının hamile kalması kolaylaşır. Doğan pisliği suda eritilip içilir. Horozun testisi pişirilip çocuğu olmayan kadına yedirilir. Kazın erkeklik organı pişirilip yenir.
Kuduz	Köpeğin ısırıldığı yere insan çışı akıtılır. İtibar sahibi birinin kanı içilir. Kuduz sonucu oluşan yara üzerine kadının hayız kanı sürülür.
Kulakla İlgili Rahatsızlıklar	Ağrıyan kulağa bir damla ahunun (ceylanın) öd suyu damlatılır. Kulak ağrısını kesmek için ağrıyan kulağa iki damla bıldırcın kanı damlatılır. Kulaktaki işitme rahatsızlıklarında delfin yağı, karga deliği adı verilen madde ile karıştırılarak kulağa damlatılır. İşitme sorunları için kurt yağı ile ceviz yağı karıştırılır ve kulağa damlatılır. Kunduz eti tüketilir. Keçinin ödü, sığır ödü ile karıştırılarak bir pamuğa damlatılır ve kulağa konulur. Kulak ağrısını gidermek için ağrıyan kulağa timsah yağı damlatılır.
Kulunç	Ahu eti kulunca iyi gelmektedir. Hariş adı verilen hayvanın eti kulunç rahatsızlığı olanlara tavsiye edilir. Horoz eti yenir. Oğlak eti tüketilmemeli, tüketilecek olursa da oğlak etine bal sürülerek yenilmelidir. Yaban sığırının iliği kulunç olan kişiye yedirilir. Kurt postu üzerine oturulur. İnsan dışkısı kurutulur, zeytinyağı ile karıştırılarak kulunç üzerine sürülür. Yengeç eti yenir
Mayasıl	Bıldırcın eti yenir. Köstebeğin beyne gül yağı ile karıştırılıp mayasıl olan bölgeye sürülür.
Mesane ve Böbreklerdeki Taş ve Kumlar	Akrep külü suyla karıştırılarak içilir. Bıldırcın eti tüketilir. Kırmızı güvercin gübresi tarçın ile karıştırılıp içilir. Anne sütü balla karıştırılarak içilir. Yaban keçisinin kanı içilir.
Meme Kanseri	Kadın teri değirmen tozu ile iyi karıştırılır. Bu karışım kanserli göğsün üzerine sürülür
Nefes Darlığı	Çaylak kanı misk ve gül suyu ile karıştırılıp içilir. Zencir isimli kuş türünün eti yenilir.
Prostat	Güvercin pisliği kaynatılıp içilir. Kaz dili yenir.
Romatizma	İltihaplı romatizma için delfin balığının yağı içilir.
Sara	Çakal eti tüketilmelidir. Saralı hastanın burnuna vatos balığının kanı damlatılır. Eşeğin ciğeri kızartılıp sirke ile yenilir. Kunduz yağı herhangi bir yağ ile karıştırılarak saralı kişinin başına sürülür. Saralı hastaya yılan balığının öd suyu içirilir. Timsahın ciğeri kurutulup yakılır, saralı hasta elde edilen tütsüde bekletilir.
Sarılık	Aslan ödü, bağ yaprağı tohumu ve nane karıştırılarak hastaya içirilir.
Sinir ve Ruhsal Sıkıntıları	Bıldırcın eti yemek kişinin yumuşak huylu olmasını sağlar. Beyaz ve kırmızı horozun ibiği kurutulur ve akıl sağlığı yerinde olmayan bir kişinin burnuna tutulur.
Temre	İnsan ağzında biriken su temrenin olduğu yere sürülür.
Unutkanlık	Horoz öd suyu, koyun etinden yapılmış yemeğin içine damlatılarak yenir. Keklik ödü buruna damlatılır.

Uyku Sorunu	Eşegin kulak kiri su ile karıştırılıp içilir.
Üşüme	Aslan yağı ellere ve ayaklara sürülür.
Verem	Hastaya deve sidiği içirilir. Kendiliğinden ölen yarasanın kurumuş başı, bakır veya demir kap içinde zambak çiçeği yağı ile kaynatılır ve veremli kişinin sırtına sürülür. Kirpi eti yenilir.
Yara	Kaynatılmış insan idrarı yara üzerine sürülür. Kaplanın yağı eritilerek yara olan bölgeye uygulanır.
Yılan Sokması	Horozun beyni ve kanı yılanın soktuğu yere sürülür. Yılan zehrinin tesirini önlemek için kaplan etinden beş dirhem yenilir. İnsan idrarı içilir. Tavşan kursağı sirke ile karıştırılarak içilir.

2. Büyü Nitelikli Tedavi Yöntemleri

Hayâtu'l-Hayevânî'l-Kübrâ'dan tespit edilen hastalık isimleri, bu hastalıkların tedavisinde kullanılan hayvanlar ve bu çevrelerde uygulanan büyü nitelikli tedavi yöntemleri **Tablo 2**'de verilmiştir.

Tablo 2. Kemâleddîn Demîrî'nin "*Hayâtu'l-Hayevânî'l-Kübrâ*" adlı eserinde tespit edilen hastalık isimlerini ve bu hastalıkların tedavisinde kullanılan büyü nitelikli edavi yöntemlerini gösteren tablo.

Hastalık adı	Büyü Nitelikli Tedavi Yöntemi
Akrep Sokması	Akrep soktuğunda zehrin etkisini azaltmak için okunacak dua şudur: بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَبِاسْمِ جَبْرِائِيلَ وَمِيكَائِيلَ كَارِمَ كَارِمَ زِيَارَ مَ قَتِيرَ إِلَى مَزْنِ إِلَى مَزْنِ يُسْتَأْمَرُ هُودًا هُودًا هِيَ وَلَمْطًا أَنَا الرَّاقِي وَاللَّهِ الشَّافِي "Bismillâhi ve billâhi ve bi ismi cebrâile ve mikâile kâzimün kâzimün zeyrâzimün fe teberrarun ilâ müznin ilâ müznin yüste'meru yüste'meru hûden hûden hiye ve lemetâ ener-râkî vellâhüş-Şâfi." ^{13,15}
Alaca (Baras) Hastalığı	Gergedanın sol gözü kurutulur ve hastanın boynuna asılır.
Ateş	Gergedanın sol gözünü üzerinde taşımak ateşli hastalıklara iyi gelir.
Baş Ağrısı	"Baş ağrısını tedavi etmek için "ح م ا ح ع ح ك ا ح ا" (elif-ha-elif-kef kef ha-ha-'ayn-ha-elif-mim-ha) harfleri bir tahtaya ayrı ayrı yazılır ve her bir harfin üzerine bir çivi çakılır. Her çivi çakılırken, Furkan Suresi 45. ayet "وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا" "eğer dileseydi onu elbet hareketsiz de kılardı" okunur. Daha sonra da En'am Suresi 13. ayeti "وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ" "Gece ve gündüzde barınan her şey O'nundur. O, her şeyi işitmekte, bilmektedir." ayetleri bir kez okunur." ^{13,15} Baş ağrısı için aşağıdaki dualar da okunabilir: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ * أَسْأَلُكَ أَيُّهَا الْوَجْهُ وَسَكَتَكَ بِالَّذِي يُمَسِّكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ * إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ * أَسْأَلُكَ أَيُّهَا الْوَجْهُ وَسَكَتَكَ بِالَّذِي يُعَسِّكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تُرْوَا * وَلَنْ رَأَيْنَا أَنْ أَمْسَكْتُهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ * إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا "Bismillâhirrahmânirrahîm. Bismillâhi ve billâhi ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyîl azîm. Üskün eyyühel veceu sekenetke billezî yümsiküs semâe en-teka'a ale'l-ardî illâ bi-iznih innellâhe bin-nâsi leraûfün rahîm. Bismillâhirrahmânirrahîm. Bismillâhi ve billâhi ve lâ havle kuvvete illâ billâhil aliyîl azîm. Üskün eyyühel veceu sekenetke billezî yümsiküs semâvâtî ve'l-arda en-tezûlâ. Ve lein-zâletâ in-emsekehümâ min ehadin min ba'dih. İnnehû kâne halîmen ġafûrâ." ^{13,15} بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَهْدَا عَلَيْهِ يَارَأْسُ يَارَأْسُ بِحَقِّ مَنْ خَلَقَ فِيكَ الْأَسْتَانَ وَالْأَصْرَاسَ وَكَتَبَ الْكِتَابَةَ بِلَا قَلَمٍ وَلَا قِرْطَاسٍ قَرَّ بِقَرَارِ اللَّهِ أَسْأَلُكَ وَاهِدًا يَهْدِي اللَّهُ بِخُرْمَةِ مُحَمَّدٍ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَرَسُولِ اللَّهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ أَلَمْ تَرِ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا أَسْأَلُكَ أَيُّهَا الْوَجْهُ وَالصَّدَاغَ وَالشَّيْقَةَ وَالصَّرْبَانَ عَلَى حَامِلِ هَذَا الْأَسْمَاءِ كَمَا سَكَنَ عَرْشُ الرَّحْمَنِ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَنَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ "Bismillâhirrahmânirrahîm. Ehdeü aleyhi yâ ra'sü yâ ra'sü bi-hakkı men haleka fikel esnâne vel-adrâse ve ketebehül kitâbete bilâ kalemin velâ kirtâsin. Kirra bi-karâillâhi üskün vehde' yehdeüllâhu bi-hurmeti Muhammed'in İbni Abdillâhi ve Rasûlillâh. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh. Elem terâ ilâ rabbike keyfe meddez zille ve lev şâe cealehü sâkinen üskün eyyühel veceu ves-sudâü veş-şekikatü ved-darabâni alâ hâmilî hâzel esmâi kemâ sekene arşür-rahmâni ve lehü mâ hüve şifâun ve rahmetün lil mü'minin ve

	hasbünellâhü ve nı'mel vekîl ve sallellâhü alâ seyyidînâ muhammedin hâtemin nebiyyîne ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim.” ^{13,15}
Cinsel Gücü Artırma	Timsahın sağ dişlerini yanında taşıyan kişilerin cinsel gücü artar.
Çocuk Hastalıkları	Çocuklardaki huysuzluğu gidermek için delfin balığının dişi çocuğun boynuna asılır. İshak kuşunun kemiği çocuk üzerinde taşınırsa çocuk sevimli görünür.
Dalak Rahatsızlıkları	Ebül-Ferec İbn Cevzî'nin aktardığına göre dalak ağrısı çekmemek için bir kişi ayakkabısını sağ ayağından giyip sol ayağından çıkarmalıdır. Bunun dışında “ارار الى يجد فلما تامل ح ح ا ا ا” “م م ا ح ح ح ح صه صه صه” harfleri bir kâğıda yazılarak hastanın sağ tarafına asılır. “اه اح اح” ve “ص ا . ا م د ه ح ح” harfleri de bir kâğıda yazılarak hastanın sol koluna omuzdan bağlanır. Ayrıca “الله لى ا ا ا ملح” ibareleri cumartesi günleri gün doğmadan yazılır ve hastanın sağ tarafına bir iple bağlanır. ^{13,15}
Diş Ağrısı	Dişi ağrıyan kişi üzerinde aslan dişi taşır. Ölmüş birinin azı dişi, dişi ağrıyan bir kişinin yanağına bağlanır. Engerek yılanının sol azı dişini üzerinde taşıyan kişinin diş ağrısı geçer.
Doğumu Kolaylaştırma	Doğumu zor olan kadının eline gergedan boynuzu verilir. Yaban keçisinin boynuzu doğum yapan kadının bulunduğu odaya asılır. Doğum yapmakta zorluk yaşayan kadının üzerine deniz köpüğü konursa doğumu kolaylaşır. Doğumu kolaylaştırmak için Besmele-i Şerif, Fâtiha, İhlas, Felak, Nas Sureleri ve aşağıdaki dua yazılır. إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ وَأُنْثِقَتْ لِرَبِّهَا وَخَفَّتْ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا اللَّهُمَّ يَا مُخْلِصَ النَّفْسِ مِنَ النَّفْسِ يَا عَلِيمَ يَا قَدِيرَ خَلِّصْ فُلَانَةَ مِمَّا فِي بَطْنِهَا مِنْ وَلَدِهَا خَلَّاصًا فِي عَافِيَةِ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ “İzes-semâünşekkat ve ezinet li rabbihâ ve hukkat ve izel-ardu müddet ve elkat mâ fihâ. Allâhümme yâ muhlisan-nefsi minen-nefsi yâ âlîmü yâ kadîru hallis fülânete mimmâ fî batnihâ min veledihâ halâsan fî âfiyetin inneke erhamür-râhimîn.”^{13,15} Doğumu kolaylaştırmak için uygulanan bir başka terkip de şudur: اللَّهُمَّ أَنْتَ عَدَّتِي فِي كُرْبَتِي وَصَاحِبِي فِي قُرْبَتِي وَأَنْتَ حَفِيطِي عِنْدَ شِدَّتِي وَأَنْتَ وَلِيِّ نِعْمَتِي “Allâhümme ente ıddetî fî kurbetî ve sâhibî fî kurbetî ve ente hafizî inde şiddetî ve ente veliyyî nı'metî.”^{13,15} Bir çocuğun ilk süt dişi düştüğünde bunu yüzüğüne bağlayan kadın bir daha çocuk sahibi olmaz. Hamilelikten korunmak isteyen kadınlar engerek yılanının dişini uyluk kemiğine bağlamalıdır. Kulunç olan kişi boynuzunda altı şekli olan gergedanın boynuzunu eline alır. Yeni doğmuş bebeğin göbeği kesildikten sonra bundan küçük bir miktar alınır ve bu parça yüzük taşının altına konulur Sara Kırlangıç yuvasında bulunan beyaz taş, sara hastası olan kişi üzerinde taşır. Sıtma Ayının sağ gözü çıkarılıp bir beze sarıldığında kişi sıtmasından kurtulur. Unutkanlık Ölmüş hüthütün gözü unutkan birinin üzerine asılır Uyku Sorunu İnsanın azı dişi, hüthüt kuşunun sağ kanat kemiğiyle birlikte yastığın altına konulur. Beyaz keçinin boynundan küçük bir parça alınır, bu toz hâline getirilir, bir beze sarılır ve yastık altına konulur.

3. Gerçekçi ve Büyü Nitelikli Yöntemlerin Birlikte Kullanımı

Hayâtu'l-Hayevânî'l-Kübrâ' dan tespit edilen hastalık isimleri, bu hastalıkların tedavisinde kullanılan hayvanlar ve bu çevrevede gerçekçi ve büyü nitelikli yöntemlerin birlikte kullanımı **Tablo 3'**de verilmiştir.

Tablo 3. Kemâleddîn Demîrî'nin "*Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ*" adlı eserinde tespit edilen hastalık isimlerini ve bu hastalıkların tedavisinde kullanılan gerçekçi ve büyü nitelikli yöntemlerin birlikte kullanımını gösteren tablo.

Hastalık adı	Gerçekçi ve Büyü Nitelikli Yöntemlerin Birlikte Kullanımı
Akrep Sokması	Bir cam üzerine “خطمسيد كطوده دل صخره اوسططمانی ممه سد هی سفاهه” ibaresi yazılır ve temiz bir su içine konulur. Daha sonra bu cam akrebin soktuğu yerin üzerine bastırılır. ^{13,15}

Ateş	Zeytin yaprağı üzerine “خطسلسد كطوده دل صخره اوسططمانى ممه سد هى سفاهه” ibaresi yazılır ve bu zeytin yaprağı ateşi olan hastanın yatağının üzerine asılır.^{13,15} Üç farklı kâğıda ayrı ayrı “كوالى لى م” ibaresi yazılır. Üç kâğıt aynı anda yakılarak dumanı hastanın burnuna tutulur.^{13,15} Üç kâğıda ayrı ayrı şu ibareler yazılır: Birinci kâğıda “بِسْمِ اللَّهِ نَارَتْ وَإِسْتَنَارَتْ”, ikinci kâğıda; “بِسْمِ اللَّهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عَارَتْ”, üçüncü kâğıda; “بِسْمِ اللَّهِ حَوْلَ” yazılır ve her kâğıt birer gün arayla yedirilir.^{13,15}
Baş Ağrısı	Baş ağrısını gidermek için şu dua bir kâğıda yazılır ve başa sarılır: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * كَهَيْعَتِنِ * ذَكَرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكْرِيَّا * إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا * أَلَمْ تَرِ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا * ك ه ي ع ص ح م عَسَى كَمْ بِهِ مِنْ نِعْمَةٍ عَلَى عَبْدٍ شَاكِرٍ وَغَيْرِ شَاكِرٍ وَكَمْ لِلَّهِ مِنْ نِعْمَةٍ فِي كُلِّ قَلْبٍ خَاشِعٍ وَغَيْرِ خَاشِعٍ وَكَمْ لِلَّهِ مِنْ نِعْمَةٍ فِي كُلِّ عَرْقٍ سَاكِنٍ وَغَيْرِ سَاكِنٍ إِذْ هَبْ أَهْبَا الصُّدَاغَ بَعَزَ عَزَّ اللَّهُ وَتَوَرَّ وَجْهَ اللَّهِ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ * وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ * وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ “Bismillâhirrahmânirrahîm. Kef, He, Ye, Ayn, Sad. Zikru rahmeti rabbike abdehû zekeriya. İz nâdâ rabbehû nidâen hafiyâ. Elem terâ ilâ rabbike keyfe meddez zille ve lev şâe le-cealehû sâkinen Kef, He, Ye, Ayn, Sad, Ha, Mîm, Ayn, Sîn, Kâf. Kem lillâhi min nî’metin alâ abdin şâkirin ve ğayri şâkirin. Ve kem lillâhi min nî’metin fî külli kalbin hâşî’in ve ğayri hâşî’in. Ve kem lillâhi min nî’metin fî külli arakın sâkinin ve ğayri sâkinin. İzhep eyyühes sudâu bi-izzî izzillâhi ve nûri vechillâhi ve lehû mâ sekene fil-leyli ven-nehâri ve hüves-semîul alîm. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyil azîm. Ve sallellâhü alâ seyyidînâ muhammedin hâtemin nebiyyîne vel-mürselîn. Ve lâ âlihî ve sahbihî ecme’in.”^{13,15} Medine Münevvere fakihlerinin isimleri (Ubeydullah, Urve, Kasım, Said, Ebû Bekr, Süleyman, Harice) bir kâğıda yazılır, bu kâğıt başa asılır veya baş üzerine konulur.^{13,15} Baş ağrısı için uygulanacak şu terkipte de “د م ل ه” harfleri beyaz bir kâğıda yazılır ve kâğıt ağrıyan başa sarılır.^{13,15}
Burun Kanaması	Burnu kanayan kişinin avucunun içine “خطسلسد كطوده دل صخره اوسططمانى ممه سد هى سفاهه” ibaresi yazılır.^{13,15} Bu şekilde hastanın burnu kanaması hemen kesilir. Burundan gelen kan ile kişinin adı beze yazılır ve bu bez burnun üzerine bastırılır.
Dalak Rahatsızlıkları	Mümtehine Suresi bir kâğıda yazılır, kâğıt içinde su olan bir kaba batırılır ve o su dalak rahatsızlığı olan kişiye içirilir.
Diş Ağrısı	Diş ağrıyan kişilerin duvarlarına “ج ب ر ص ل ع م لا” (C, B, R, S, LA, A, M, LA) harfleri yazılır. Hastadan ilk harfin üzerine çivi ile dokunması istenir. Bu esnada şehadet parmağı hastanın ağrıyan diş üzerine bastırılır ve şu ayet okunur: “وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ” “Ve lev şâe lece’alehû sâkinen ve lehû mâ sekene fil-leyli ven-nehâri ve hüves semî’ul-alîm” Hastanın ağrısı geçerse çivi hastanın başının üzerine sürülerek işleme son verilir. Ağrı geçmediğinde ise çivi ikinci harfin üzerine konulur ve aynı ayet okunur. İşlem, ağrı geçene kadar her bir harfe sırasıyla uygulanır. Çivi ağrının kesildiği harf üzerinde bulunduğu sürece diş ağrısı çekilmez.^{13,15}
Doğumu Kolaylaştırma	Bir kadının doğumunu kolaylaştırmak için aşağıdaki ayet yazılır, bir bardak içine konulur ve üzeri su ile doldurularak doğum yapacak kadına içirilir. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ * سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ * كَاتِبُهُمْ يَوْمَ يَرُونَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ * بَلَاغٌ * قَهْلٌ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ “Bismillâhirrahmânirrahîm. Lâ ilâhe illellâhül halîmül kerîm, sübhânellâhi rabbil arşil azîm. Ke ennehüm yevme yeravne mâ yûadûne lem yelbesû illâ sâaten min nehârin belâğ. Fe hel yühlekü illel kavmül fâsikûn.”^{13,15}
Kulakla İlgili Rahatsızlıklar	Kulak ağrısını dindirmek için oruçlu kişinin ağzında biriken tükürük kulağa damlatılır.
Prostat	Prostat hastalığından kurtulmak için aşağıdaki dua bir kâse içine yazılır, kâsenin içine su doldurulur ve bu su bir süre içilir. إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرَكُونَ دَمَصَ يَفْتَحُ وَنَقُوا بِفَضْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

“İnnellâhe lâ yağfiru en yüşrake bihî ve yağfiru mâ düne zâlike yeşâü ve mâ kaderullâhe hakka kadrihî vel-ardu cemîan kabdatühû kıyâmeti ves-semâvâtü matviyyâtün bi-yemînihî sübhânehû ve Teâlâ ‘ammâ yüşrikûn. Demsun bi-fethin ve sekav bi-fadlillâhi azze ve celle.”^{13,15}

Yılan Sokması

Yılan soktuğunda yılanın zehirlemesini önlemek için;

“Ağrıya müdahale eden kişi ağrının nereye kadar yayıldığını zehirlenen kimseye sorar. O da ağrının son geldiği noktayı gösterir. Müdahale eden kimse, eline aldığı demir bir cismi ağrıyan kısmın üstüne bastırır ve şu duayı okur:

سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ وَعَلَى مُحَمَّدٍ فِي الْمُرْسَلِينَ مِنْ حَامِلَاتِ السَّمَاءِ أَجْمَعِينَ * لَا دَائَةَ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا رَبِّي أَخَذَ بِنَاصِيَتَيْهَا أَجْمَعِينَ * كَذَلِكَ نُجْزِي الْمُحْسِنِينَ * إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ نُوحٌ قَالَ لَكُمْ نُوحٌ مَنْ ذَكَرْنِي فَلَا تَلْذَعُوهُ * إِنَّ رَبِّي بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ * وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ

“Selâmün alâ nûhın fil âlemine ve alâ muhammedin fil-mürselîne min hâmilâtis-semmi ecmeîn. Lâ dâbbeten beyne-semâi vel-ardı illâ rabbî âhizün bi nâsiyetihâ ecmeîn. Kezâlike neczil muhsinîn* İne rabbî alâ sırâtın müstekîm* Nûhun kâle leküm nûhun men zekeranî felâ teldeğühû* İne rabbî bi külli şey’in alîm. Ve sallemüllâhü alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ve sellem.”

Duadan sonra zehir, başladığı bölgeye doğru gerilemeye başlar. Zehir ve sancı ilk zehirleme noktasında toplanınca, zehirlenen yer ağız ile emilerek tükürülür ve zehrin bedenden dışarı atılması sağlanır.”^{13,15}

Tartışma

Kemâleddîn Demîrî'nin “*Hayâtu'l-Hayevânî'l-Kübrâ*” isimli kitabı, 1069 maddede hayvan türlerinin anlatıldığı ansiklopedik bir eserdir. Demîrî bu kitabı hazırlarken çok sayıda kaynaktan yararlanmıştı. Söz konusu kaynaklar arasında Câhiz'in “*Kitâbü'l-Hayevân*” isimli, yedi ciltten oluşan hayvanlar ansiklopedisi de bulunmaktadır. Câhiz “*Kitâbü'l-Hayevân*”ı 1323-1325 yılları arasında yazmıştır. Demîrî ise eserini henüz 31 yaşında iken yani 1372 yılında tamamlamıştır. Demîrî'nin *Hayâtu'l-Hayevânî'l-Kübrâ*'sı Câhiz'in *Kitâbü'l-Hayevân*'ı ile büyük benzerlikler gösterir. En büyük farkı ise Câhiz'in *Kitâbü'l-Hayevân*'ı çok kapsamlıdır. 7 cildin her biri belli gruptaki hayvan türleri üzerinedir. Örneğin III. cilt kuşlara, IV. cilt böcek ve yılan gibi sürüngenlere ayrılmıştır. Câhiz bir zooloji kitabı yazmaktan ziyade insanın varoluş şartlarını açıklamak, âlem içindeki yerini ortaya koymak ve diğer canlıları tanımasını sağlamak amacıyla bu eseri kaleme almıştır. Eser hayvanlarla ilgili terminolojik bilgilerin yanı sıra Kelîle ve Dimne'den hikâyelere, cinler hakkındaki bilgilere de yer vermektedir. Bu manada “*Hayâtu'l-Hayevânî'l-Kübrâ*”da olduğu gibi hayvanlarla ilgili salt bilgi içermez.¹⁶ Diğer taraftan 14. yüzyılda yazılan bu iki eser özellikle hayvanlarla ilgili tedavi yöntemlerine yer verdiği için halk hekimliği açısından da oldukça önemlidir.

Halk hekimliği geçmişten günümüze çok sayıda medeniyetin hastalıklardan korunmak ve hastalıklarını tedavi etmek için uyguladığı tedavilerdir. Dolayısıyla halk hekimliğinin geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. İlkel insanlar hastalıkları Tanrı'nın birer cezası olarak görmüşler ve hastalıklarını tedavi etmek için doğada gördüğü bitkilerden, hayvanlardan ve madenlerden yararlanmışlardır.⁵ Günümüzde de her toplum hastalıklarının tedavisinde ait olduğu yaşam alanlarının imkânlarını kullanmaktadır. İster Arap ister Türk toplumu, dünyanın neresinde olunursa olsun her toplum hastalıklarını iyileştirmek için çevrelerindeki bitki florasından ve hayvan faunasından yararlanmaktadır. Tedavilerin bir parçasını oluşturan hayvanlar ve bu hayvanların her türlü ürünleri hem gerçekçi hem büyü nitelikli uygulamalarda tercih edilmektedir. Kemâleddîn Demîrî'nin “*Hayâtu'l-Hayevânî'l-Kübrâ*” adlı eserinde sözü edilen tedavilerin benzerleri geçmişten günümüze Türk halk hekimliğinde de uygulanmaktadır. Türk halk hekimliğinde hayvansal kökenli em'lerle yapılan sağaltmalar çerçevesinde genellikle köpek, kaplumbağa, sığır, koyun, at, yılan, tavuk, kuş vb. hayvanlardan yararlanılmaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde hayvanların eti, yumurtası, derisi, sütü, tüyü, gözü, kafatası, vücut kemiği, çiş, dışkı kullanılarak çeşitli hastalıklara şifa aranmaktadır. Örneğin Alanya'da kırık, çıkık ve burkulmalarda hasta olan bölgeye dövülmüş sığır eti sarılır, sıtma tutan kişi hayvan derisine yatırılır, kanama olan bölgeye kara koyunun idrarı sürülür. Aynı şekilde kaşıntı olan yere deve idrarı damlatılır. Yara üzerine

eşek pisliği bastırılır. Yanıklarda kaplumbağanın yağı çıkarılıp sürülür. Akrep soktuğunda sokan akrep öldürölüp ezilir ve ezilen akrep akrebin soktuğı yere sarılır. Böbrek taşını düşürmek için eşkina balığının kulağındaki taş çıkarılıp toz hâline getirilir ve suyla karıştırılıp içilir. Sarılık hastalığında köpeğin beyaz kakası ekmek arasına sarılıp yenir.¹⁸ Mersin'de mayasıl olduğunda kirpi eti tüketilir. Ayrıca ağaçlardaki beyaz kurtlar lokuma veya ekmeğe sarılarak yenir. Basur rahatsızlıklarını tedavi etmek için hasta avcılarla birlikte domuz avına gönderilir. Domuz vurulduğunda domuzun karnı hızlıca yarılır, basurlu kişi domuzun sıcak karnına oturtulur ve domuz soğuyana kadar hasta oturmasını sürdürür.¹⁹ Sivas'ta karın ağrılarını geçirmek için köpeğin, atın veya eşeğin pisliği suyla karıştırılıp içilir. Astım hastalarına kurt eti yedirilir. Kırık olan yere kavrulmuş keçi kılı sarılır. Doku zedelenmesi olan bölgeye yer kurdu ezilerek sürölür. Kuduz köpek ısırıklarında, yaraya ısran köpeğin kılı sarılır.²⁰ Konya'da yaraları tedavi etmek için bir şişeye zeytinyağı ve fare yavruları doldurulur, bunların zeytinyağında erimesiyle merhem elde edilir. Elde edilen merhem de yaraların üzerine sürölür.²¹

"Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ"da geçen büyü nitelikli işlemler ufak farklılıklarla bugün Anadolu coğrafyasında da görölmektedir. Sivas'ta nazara bağı rahatsızlıkları ortadan kaldırmak için köpek pisliği ve sarımsak kökü ezilerek bir beze sarılır, dua eşliğinde hastanın omzuna asılır.²⁰ "Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ"da diş ağrılarını geçirmek için yapılan diş tedavisinin aynısı Alanya yürükleri arasında da uygulanmaktadır. Alanya'da diş ağrısını kesmek için ocaklı kişi bir kâğıda Arap harfleriyle "Ya Şem'un" yazar. Üç ihlas bir Fatiha okuyarak Peygamber Efendimiz'in ruhuna gönderir. Ardından kâğıdı "mim" harfinin üzerinden katır mihî ile kapının üstüne çakar. İyileşmezse bir hafta sonra aynı mihî ile "ayn" harfinin üzerinden çakar, yine iyileşmezse bir hafta sonra da "vav" harfinin ortasından çakar. Bu şekilde hastanın diş ağrısının geçeceğine inanılır. Ayrıca Alanya'da aydaş çocuklar (zayıf ve hasta) deve, köpek veya sığır kemiğı üzerinde yıkanılır.¹⁸ Şebinkarahisar'da siğıli geçirmek için yedi farklı tuza 3 ihlas 1 Fatiha okunur ve yanmakta olan ekmek fırınına atılır. Böyle siğılin geçeceğine inanılır. Uçuk olduğunda da sıcak ekmek uçuğa bastırılarak "gece geldin gece git" denilir. Daha sonra dua okunarak ekmek bir kenara konulur.⁵ Trabzon'da çocuğı yaşatmak için 40 evden yama alınır, bununla çocuğa bir elbise dikilerek çocuğa giydirilir.²² Anadolu'da gerek hayvansal ürünlerle yapılan gerçekçi yöntemlerin gerekse büyü nitelikli işlemlerle yapılan tedavilerin yüzlerce örneğı verilebilir. Hatta bu örnekleri sadece Anadolu ile sınırlamak da yanlış olur. Söz konusu halk hekimliği uygulamalarının benzerleri bütün Türk Dünyası'nda görölür. Örneğın Azerbaycan Tezekend Bölgesi'nde yeni doğmuş bebeğın sağlıklı olması için bebeğın ağzına kurutulmuş ve toz hâline getirilmiş kedi etenesi (plesenta) sürölür.²³

Her toplumun halk hekimliği yöntemlerini belirleyen kültürel, ekonomik, coğrafi farklılıklar olsa da verilen örneklerden anlaşılacağı üzere farklı toplumlar benzer tedavi yöntemlerini uygulamışlardır. Arap ve Türk toplumu savaş, göç, ticaret, eğitim vb. sebeplerden dolayı yüzyıllardır bir etkileşim içindedir. Bu etkileşim onların dillerine, kültürlerine, edebiyatlarına da yansımıştır. Her iki toplumunun coğrafi özelliklerine bağı olarak kendilerine özgü bitki ve hayvan türlerinin olması hastalık tedavilerinde küçük farklılıklara sebep olsa da genel olarak Arap ve Türk toplumunda benzer tedavi yöntemlerinin uygulandığı söylenebilir. Ayrıca Kemâleddîn Demîr'nin 14. yüzyılda yazdığı bu eseri geçmiş dönemlerdeki halk hekimliği yöntemlerinin günümüzde de uygulanmaya devam ettiğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Sonuç

Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ 14. yüzyılda Kemâleddîn Demîr'nin yazdığı bir zooloji kitabıdır. Bu kitap hayvanlar hakkında zoolojik bilgiler vermesinin yanı sıra hayvanların ve insanlarla ilgili çeşitli hususların (tükürük, kan vb.) geleneksel tıp alanındaki kullanımına dair bilgiler de ihtiva etmektedir. Eserde elli altı çeşit hastalığa ve bunların çeşitli şekillerde tedavi yöntemlerine yer verilmiştir. Sözü edilen tedavi yöntemlerinin bir kısmı gerçekçi, bir kısmı büyü nitelikli, bir kısmı da hem gerçekçi hem büyü nitelikli bir özellik gösterir. Bununla birlikte hastalıkların tedavisinde çoğunlukla gerçekçi tedavi yöntemleri kullanılır. Büyü nitelikli tedaviler de

dinsel ve büyü nitelikli işlemlerle ve çeşitli dualarla yapılmıştır. Hayvanlarla yapılan tedavilerde hayvanların organları, sıvıları, et ve kemikleri kullanılır. Ayrıca bazı hayvansal ürünler başka maddelerle de karıştırılarak hastalıklar tedavi edilmiştir. Tedavilerde kullanılan hayvanlar bölgesel özellikler göstermektedir. Bazı hastalıkların çok sayıda tedavisi mevcuttur. En çok tedavi gözle ilgili rahatsızlıklar için verilmiştir. Bazı hastalıkların da yalnızca bir veya birkaç tedavi usulü vardır. Guatr, kansızlık, temre vb. hastalıklarda yalnızca bir tedavi önerisi sunulmuştur. Yüzyıllar öncesinden günümüze ulaşan bu eser, halk hekimliğiyle ilgili hususlara, hayvanlarla ilgili inanışlara yer vermesi sebebiyle halk bilimi açısından son derece önemlidir.

Bilgi

Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

İbrahim Ünal: Fikir, tasarım, denetleme, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Özlem Ünal: Fikir, tasarım, denetleme, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Kaynaklar

1. Bayat AH. Tıp Tarihi. İstanbul: Pınarbaşı Matbaacılık; 2016.
2. Boratav PN. 100 Soruda Türk Folkloru. İstanbul: Gerçek Yayınevi; 1984.
3. Yoder D. Halk tıbbi. Çeviren: Yoğurtcuoğlu S, Gülüm A. Halk biliminde kuram ve yaklaşımları 3. Hazırlayan: Oğuz MÖ, Gülçayır S, Çalış S. Ankara: Geleneksel Yayıncılık; 2015. pp. 397-403.
4. Başar Z. Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları. Ankara: Sevinç Matbaası; 1972.
5. Avcioğlu İ. Şebinkarahisar Halk Hekimliği Uygulamaları. Ankara: Gece Kitaplığı; 2017.
6. Acıpayamlı O. Türk Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi. Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri; 1989: 1-8.
7. Asil E. Halk Hekimliği ve Eczacılığı Araştırmalarında Metodoloji. Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri; 1989: 33-38.
8. İzgi C. Demîrî. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 1994; (9): 152-153.
9. İzgi C. Hayâtü'l-Hayevân. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 1998; (17): 18-20.
10. Kırbaç S. Hâyâtü'l-Hayevân Tercümesi (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin-Sözlük) I. Cilt. Danışman: Ergüzer M. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi; 1999.
11. Akyüz H. Demîrî ve Hayâtü'l-Hayevân Adlı Eseri İşığında Hadis Anlayışı. Danışman: Ünal İ. H. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi; 1997.
12. Çakan H. Aristoteles'in Zooloji Eserlerinin ve Kemalüddin Demîrî'nin "Hayâtü'l-Hayevân" Adlı Eserinin İçerik ve Yöntem Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Danışman: Demir R. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi; 2011.
13. Kemâleddîn Demîrî. Hayâtül Hayevân Havas ve Esrarı. (Türkçeye çeviren Rahmi Serin) İstanbul: Pamuk Yayıncılık; 2018.
14. Kemâleddin Muhammed ed-Demîrî. Hayatu'l-Hayavani'l-Kubra. Y.y. : Matbaatu Mustafa el-Babi, 1969.
15. eş-Şeyh Kemâleddîn ed-Demîrî. Hayâtü'l-Hayevânî'l-Kübrâ. Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî; t.y.
16. İnan A. Makaleler ve İncelemeler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; 1987.
17. Görgün T. Kitâbü'l-Hayevân. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 2002; (26): 106-108.
18. Ünal, Ö. Alanya'da Halk Hekimliği. Danışman: Güvenç A. Özgür. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi; 2021.
19. Sever, M. Mersin ve Yakın Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği. Ankara: Barış Kitap; 2016.
20. Polat Hüseyin H. Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları. Ankara: Ürün Yayınları; 1995.
21. Çevik B. Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü. Danışman: Boyraz Ş. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 2008.
22. Baysal, N. Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Gece Kitaplığı; 2014.
23. Doğan A. Âdetler İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi. Ankara: Akçağ Yayınları; 2005.